

Мемлекеттік органдардың, ҮЕҰ-мен өзара іс-қимыл жасау тетіктері – халықаралық және қазақстандық тәжірибенің үздік іс-тәжірибелері

Өскемен қ.,
2022 ж.

Мазмұны

Мазмұны	2
Кіріспе	3
ҮЕҰ қолдау тетіктері	5
Мемлекеттік гранттар	5
Волонтёрлық қызмет	7
Әлеуметтік кәсіпкерлік.....	10
Ваучерлер	14
Салық жеңілдіктері.....	16
Мемлекет мүлігін тегін немесе төмендетілген мөлшерлемен пайдалану	17
Өзара іс-қимыл жасау процестерінің формализациясы	19
Қорытынды	24

Кіріспе

Мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғам институттарының, оның ішінде үкіметтік емес ұйымдардың өзара іс-қимыл мәселелері тәуелсіз Қазақстанның бүкіл даму кезеңінде әртүрлі форматта талқылануда және пысықталуда.

Әлемдік тәжірибе ҮЕҰ даму деңгейі азаматтық қоғамның кемелденуінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылатынын және елдегі демократиялық үрдістердің даму деңгейінің көрінісі екенін сендіре дәлелдейді. Өйткені мемлекет әзірлейтін кез келген бағдарламаның тиімділігі ҮЕҰ-ның тартылуымен бірнеше есе артады.

Біріншіден, ҮЕҰ мемлекетке тән емес ерекше жағдайларда мәселелерді шешудің арнайы білім, тәжірибе және мен дағдылар орталығы болып табылады.

Екіншіден, ҮЕҰ әлеуметтік мәселелерді шешудегі тәсілдемесі мемлекеттік тәсілдемеден айтарлықтай ерекшеленеді. Көптеген мемлекеттердің әлеуметтік саясаты негізінен патерналистік сипатқа ие, бұл адамды мемлекеттен келетін қарапайым көмек алушыға айналдырады.

Үшіншіден, ҮЕҰ мемлекеттік органдарға тән институционалдық және құрылымдық шектеулерден бос, бұл оларды икемді және тұрақты етеді. ҮЕҰ сонымен қатар бюрократиялық басқару институттарынан айырмашылығы қолда бар қаржыны пайдалану немесе жұмсау құралдары мен әдістерін таңдауда шектелмейді.

Төртіншіден, олар өздерінің мақсатты топтарына жақынырақ, бұл әлеуметтік сала «нысандарының» ерекше сезімталдығына және олардың мәселелерінің төтенше күрделілігіне байланысты табысты әлеуметтік саясаттың маңызды алғышарты болып табылады.

Жоғарыда аталған барлық дәлелдер мемлекет пен ҮЕҰ арасында тығыз әріптестік қарым-қатынас орнату пайдасына айтылады.

Бүгінгі таңда Қазақстанда бірлескен сұхбатты, сондай-ақ бірлескен іс-әрекеттерді, сондай-ақ әртүрлі қолдау түрлерін көздейтін өзара іс-қимылдың бірқатар нысандары жұмыс істейді.

Осы есепте біз Сіздерге мемлекет пен ҮЕҰ өзара іс-қимыл жасау тетіктерінің табысты қазақстандық және халықаралық мысалдарымен танысуды ұсынамыз.

Бірақ, мемлекет пен ҮЕҰ арасындағы өзара іс-қимылды ұйымдастырудың әртүрлі мысалдарын тікелей қарастырмас бұрын «өзара іс-қимыл» ұғымының өзіне қатысты анықтаманы еске түсірейік.

Өзара іс-қимыл дегеніміз - объектілердің немесе субъектілердің бір-біріне әсер ету процестері, бір-бірін тікелей немесе жанама, ішкі немесе сыртқы байланыс арқылы өзгерту.

Мемлекет пен ҮЕҰ өзара іс-қимылының мақсаты айқын және әлеуметтік мәселелерді шешу болып табылады. Бұл дегеніміз, мұндай өзара іс-қимылдың тиімділік деңгейі, сайып келгенде, оның осы мәселелерді шешуге қаншалықты ықпал ететіндігімен анықталуы керек.

Сондай-ақ, өзара іс-қимылды тиімді деп санау үшін субъектілердің бір-біріне тигізетін әсері өзара тиімді болуы керек және тараптардың әрқайсысын жоспарланған нәтижеге жеткізуі тиіс.

Осыған орай біз өзара іс-қимылдың қандай да бір формалары мен тетіктерінің «сәттілігін» ең алдымен олардың түпкілікті нәтижеге – әлеуметтік мәселелерді шешуге қол жеткізудегі тиімділігі тұрғысынан қарастыруды және бағалауды ұсынамыз.

Шартты түрде Қазақстандағы азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимылды құру жөніндегі барлық мемлекеттік шараларды тұтастай алғанда бірнеше санатқа бөлуге болады: әлеуметтік жобаларды іске асыруды қаржыландыру тетіктері, ҮЕҰ дамуын қолдау тетіктері, сұхбат құру тетіктері.

ҮЕҰ қолдау тетіктері

Мемлекеттік гранттар

Қазақстанда үкіметтік емес ұйымдар үшін мемлекеттік гранттар алғаш рет 2016 жылы бөліне бастады. Бұл функцияны іске асыру үшін классикалық басқару шешімі қабылданды – жеке құрылым құру және 2015 жылғы 31 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысымен гранттық қаржыландыру саласындағы ұлттық оператор – «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» коммерциялық емес акционерлік қоғамын құру туралы шешім қабылданды. Орталық мемлекеттің жүз пайыз қатысуымен құрылды.

Қазіргі уақытта мемлекеттік гранттар беру 16 сала бойынша жүзеге асырылады, олардың ішінде: білім, ғылым, ақпарат, дене шынықтыру және спорт; денсаулықты сақтау және СӨС насихаттау; қоршаған ортаны қорғау; жастар саясаты мен балалар бастамаларын қолдау; отбасылық-демографиялық және гендерлік мәселелерді шешуге жәрдемдесу; халықтың әлеуметтік осал топтарын қолдау; балаларға көмек көрсету-жетімдерге, толық емес және көп балалы отбасылардан шыққан балаларға; еңбекпен қамтуды қамтамасыз етуге жәрдемдесу; азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, заңды мүдделерін қорғау; мәдениет пен өнерді дамыту; тарихи-мәдени мұраны қорғау; қоғамдық келісім мен жалпыұлттық бірлікті нығайту; пробация қызметтеріне жәрдемдесу; мемлекеттік қызметтер сапасына қоғамдық мониторинг жүргізу; азаматтық қоғамның дамуына, оның ішінде ҮЕҰ жұмысының тиімділігін арттыруға жәрдемдесу; волонтерлық бастамаларды дамыту және қолдау бар.

Мемлекеттік гранттар беру конкурсына Қағидаларда белгіленген талаптарға сәйкес өтінім берген ҮЕҰ қатыса алады. Бұл ретте ҮЕҰ дерекқорында ҮЕҰ туралы мәліметтердің болуы қатысудың міндетті шарты болып табылады.

2022 жылдан бастап мемлекеттік гранттар жүйесі ҚР көптеген өңірлерінде және жергілікті деңгейде іске асырылуда.

Қазақстандағы ҮЕҰ үшін мемлекеттік гранттар жүйесінің жұмыс істеу тетіктерін бүгінгі күнге дейін мінсіз деп атауға болмайды. ҮЕҰ үшін мемлекеттік гранттар жүйесін жетілдіру процестері үшінші сектор өкілдерінің, ұлттық және халықаралық деңгейдегі гранттық бағдарламаларға қатысуда көп жылдық тәжірибесі бар сарапшылардың тікелей қатысуымен жүреді.

Дегенмен, бұл құрал әлеуметтік мәселелерді шешуде мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы өзара іс-қимылды құру процестерінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылатынын мойындамауға болмайды.

Әлемдік тәжірибеде мемлекеттік гранттар сияқты құрал әдетте өзгермелі болады.

Данияда қоғамдық ұйымдар нақты жобаларды қаржыландыруға арналмаған, бірақ ұйымның мақсаты, айналымы және меншікті қаражат көлемі сияқты объективті критерийлер негізінде бөлінетін «базалық гранттар» деп аталатын грант алады. Мұндағы идея - қоғамдық ұйымның тәуелсіздігін және оның өз қызметі туралы шешім қабылдау және басқалардың мүдделерін білдіру еркіндігін ынталандыру. Әлеуметтік салада белсенді жұмыс істейтін даниялық ҰЕҰ-на қол жетімді гранттардың тағы бір түрі – «жобалық гранттар» - нақты бір жобаны немесе іс-шараны қолдауға тікелей жіберіледі.

Гранттардың субсидиялардан айырмашылығы орталық және жергілікті шенеуніктердің немесе парламенттің әкімшілік шешімімен бөлінбейді, өтінім беру жолымен ашық конкурс нәтижесінде беріледі. Олар әлеуметтік қызметтерді (Германия, Хорватия, Ұлыбритания) немесе елдің халықаралық көмек көрсету міндеттемелеріне (Швеция, Дания, Германия) қатысты бағдарламаларды жүзеге асыруды қаржыландыруы мүмкін. ҰЕҰ-ны грант түрінде қаржыландыру сонымен қатар үкіметтің үшінші сектордың маңызды мемлекеттік рөлін мойындағанын көрсетеді - көбінесе мұндай қаржыландыру шын мәнісінде, мемлекетке басқа жағдайда айналысуға тура келетін міндеттерді орындау немесе мақсаттарға жету үшін өтемақы болып табылады.

Гранттар бюджеттен (орталық немесе жергілікті), сондай-ақ басқа көздерден: лотереялардан, салықтардан және т.б. түсімдер есебінен құрылған арнайы қорлардан бөлінуі мүмкін. Мысалы, Данияда «базалық гранттар» беруге арналған қаражат бюджеттік көздерден басқа, «Дания футболының тотализаторлары мен лотереялары» деп аталатын қордан да қалыптасады. Жобалық гранттар орталық мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын ерікті әлеуметтік жұмысты дамытудың гранттық бағдарламасының қаражатынан беріледі.

Венгрияда әртүрлі салық тетіктері есебінен қаржыландырылатын ҰЕҰ қолдаудың бірқатар орталық қорлары бар – мысалы, мәдениет қоры - порнография салығы есебінен, жұмыспен қамту қоры - жұмыс берушілер мен жұмысшылардың жарналары есебінен, экология қоры - бензин салығы және экологияны ластайтын кәсіпорындар төлейтін айыппұлдар есебінен, ал азаматтық қор (ең жаңа) азаматтардың өз табыс салығынан ерікті аударымдарының 1% есебінен. Бұл қорлар әдетте ҰЕҰ-ға ғана емес, сонымен қатар жергілікті өзін-өзі басқару органдарына және белгілі бір саладағы кәсіпкерлерге гранттар мен несиелер береді.

Гранттарды көбінесе тікелей билік органдары немесе олардың атынан жұмыс істейтін агенттіктер бөледі. Ұлыбританияда бұл функция әртүрлі мемлекеттік ведомстволардың (мысалы, денсаулық сақтау, жұмыспен қамту, білім беру органдары) жергілікті басқармаларына жүктелген. Бұл рөлді Венгриядағы мемлекеттік қорлар сияқты белгілі бір құрылымға немесе Хорватияда осы мақсатта құрылған бірыңғай мемлекеттік қорға беруге болады. Германияда мемлекет ҰЕҰ-ның Ұлттық қолшатыр ұйымдарына қолдау көрсетеді, олар өз кезегінде олардың құрамына кіретін ұйымдарға қаражат бөледі. Польшада тендерлер өткізуге және қызмет көрсетуге мердігерлер жасауға жауапты бас орган жергілікті билік органдары болып саналады. Данияның әлеуметтік мәселелер министрлігі әлеуметтік саланың қоғамдық ұйымдарына «базалық гранттар» бөлуге жауапты.

Еуропалық Одақтың (ЕО) гранттары ЕО мүше елдердің орталық немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдары арқылы берілуі мүмкін немесе оларды Еурокомиссия немесе арнайы қорлар береді. ЕО гранттары есебінен қаржыландырылатын барлық жобалар Еуроодақтың жалпы саясаты шеңберінде нақты қойылған мақсатқа жетуге бағытталуы тиіс.

ҰЕҰ гранттық конкурстарға қатысу құқығына қатысты кейбір шектеулер болуы мүмкін - мысалы, кейбір жағдайларда қаржыландыруға тек қоғамдық пайдалы мәртебесі бар ҰЕҰ ғана өтініш бере алады. Тендерлерге қатысуға шектеулер ұйымның қызмет саласына да байланысты болуы мүмкін - мысалы, денсаулық сақтау саласында жұмыс істейтін ҰЕҰ ғана денсаулық сақтау қызметтерін көрсету құқығына қатысты конкурсқа жіберілуі мүмкін. Әдетте, ҰЕҰ әлеуметтік (гуманитарлық) қызметтер көрсетуге (денсаулық сақтау, әлеуметтік көмек, білім беру, мәдениет және т.б.) немесе шетелдік көмек саласында гранттар ала алады. Алайда, негізінен, гранттық қаржыландыру барлық мемлекеттік ведомстволарда мүмкін - мысалы, Венгрия ІІМ азаматтық полицияның ерікті қызметіне гранттар береді, ал әділет министрлігі судьяларды тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі бойынша оқытатын ҰЕҰ-ны қаржыландырады.

Волонтерлық қызмет

Сарапшылардың пікірінше, Қазақстанда ешкім тегін жұмыс істеуге дайын емес. Белсенді өмірлік ұстанымы бар адамдар барлық бос уақытында күнкөріс табуға тырысады.

Соған қарамастан, соңғы жылдары Қазақстанда волонтерлықті дамытуға мемлекет тарапынан көп көңіл бөлінуде. Жоғарыда айтқанымыздай, волонтерлықті дамыту, мысалы, ҰЕҰ үшін мемлекеттік гранттар беру жүйесінің жеке бағыты болып табылады.

Бұған 2020 жылы CVD-19 таралуына байланысты шектеулер мен тиісті шаралар қабылдау қажеттілігі қосымша ынталандыру тудырды. Осыған байланысты Қазақстан Президентінің волонтерлықті қолдау жөніндегі бастамасы әіресе уақтылы және маңызды болды.

Қабылданған шаралардың арқасында соңғы үш жылда Қазақстанда белсенді волонтерлер саны төрт есе және волонтерлық ұйымдар саны үш есе өсті.

Іске асырылып жатқан жобалардың ауқымы ұлғайды. Еріктілер үшін бірыңғай ақпараттық платформа жұмыс істейді. Қазақстан Парламенті де осы жұмысқа өз үлесін қосуда.

2022 жылы Қазақстан Парламенті Волонтерлық қызметті дамыту туралы Заңға түзетулер қабылдады. Өзгертулерде волонтерлердің мемлекеттік білім беру тапсырысы бойынша білім алушылар құрамына қабылдануға артықшылықтары, мемлекеттік қызметке кіру кезінде волонтерлық қызметті есепке алу туралы ережелері қамтылады. Мемлекеттік наградалармен марапаттау, коммуналдық мүлікті сенімгерлік басқаруға беру арқылы волонтерлық қызметті ынталандыру шаралары енгізіледі. Сондай-ақ басқа нормалар қарастырылған.

Алдағы уақытта үкімет волонтерлық туралы заңнаманың, оның ішінде өңірлерде іс жүзінде іске асырылуына мониторинг жүргізуді жоспарлап отыр. Тиісті қажеттілік анықталған кезде заңнамалық база жетілдірілетін болады. Бұдан басқа, Үкімет сіздің елдегі қозғалысыңызды дамыту және волонтерлықты қолдау стандартын енгізуді жеделдету үшін инфрақұрылымдық негіздің жай-күйін тексеру қажеттілігін мойындайды.

Шетелде еріктілерге мемлекеттен көптеген артықшылықтар беріледі: мысалы, студенттерге оқу ақысы төмендетіліп, арнайы стипендиялар төленеді. Сонымен қатар, бұл беделді және құрметті.

«Польша көмегі» - дамуға ықпал етудің польшалық бағдарламасының шеңберінде әрекет ететін Польша сыртқы істер министрлігінің шетелдік волонтерлық бағдарламасы, ол Польша азаматтарына шетелде Дамуға жәрдемдесу бағдарламасымен қамтылған елдерде (посткеңестік мемлекеттерден Армения, Әзірбайжан, Беларусь, Молдова, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан, Грузия, Украина, Өзбекстан) волонтер мәртебесінде жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Волонтерлық жобаларға демеуқаржыны министрліктің үздік волонтерлық жобаға арналған конкурсына қатысатын польшалық үкіметтік емес ұйымдары алады.

Төмендегі тұлғалар:

- Кәмелетке толған және Польша азаматы болып табылатын;
- Ең азы орта білімі бар,

• Қабылдайтын елдің немесе жобаны іске асыру кезінде пайдаланылатын басқа тілді меңгерген;

• Шетелде осы волонтерлық жобаға қатысуға медициналық тыйымдары жоқ адамдар волонтер бола алады.

Сыртқы істер министрлігінің волонтерлық бағдарламасы қоғамдық-экономикалық трансформацияны бастан өткеріп жатқан мемлекеттер үшін дамуға жәрдемдесу жөніндегі жобаларды қолдау ғана емес, сонымен қатар осы елдердің мәселелеріне поляк жұртшылығының назарын аудару болып табылады.

Ұлыбританияда әлеуметтік саладағы волонтерлар қызметінің әдеттегі түрлері:

• науқас, егде адамдарды үйде және мамандандырылған мекемелерде күту;

• хосписта хал үстіндегі адамдарды күту;

• түрмеге қамалғандармен жұмыс және оларға түрмеден шыққаннан кейін көмектесу;

• балалармен және жастармен жұмыс істеу, мысалы балабақшаларда, мектептерде, бос уақыт өткізетін топтарда, жастар клубтарында.

• шенеуніктерге барған кезде консультация беру және сүйемелдеу арқылы аз ұлттар өкілдеріне көмек көрсету;

• үйсіздерге көмек көрсету;

• қаражат жинау.

Еріктілер негізінен қоғамдық ұйымдарда – жергілікті ұйымдарда және ұлттық ұйымдардың филиалдарында жұмыс істейді. Ұлыбританияда Еуропадағы еріктілердің ең көп саны ұлттық қоғамдық ұйымдарда жұмыс істейді. Мемлекеттік ұйымдарда еріктілер тікелей әлеуметтік қызмет көрсетумен айналысады.

Бүгінгі күні ағылшын волонтерлардың «альтруист» имиджі жоқ. Олар үшін басқаларға риясыз көмек көрсетіп қана қоймай, еріктілік қызметтен өзіне пайда көргісі келетіні әбден заңды. Волонтерларда олардың «еріктілер» мансабын өзгертуі мүмкін уәждер жеткілікті:

• жеке тұлға ретінде өсу және өз қабілетін іске асыру мүмкіндігі;

• өз білімдерін, дағдыларын және тәжірибесін қолдану, жаңа адамдармен танысу, жаңа тұрғылықты жерлерінде бейімделу мүмкіндігі;

• өзіндік сананың өсуі, жаңа нәрселер үйрену және қызығушылықтар шеңберін кеңейту мүмкіндігі;

• өзін жаңа мансапқа дайындау мүмкіндігі;

• басқалардың қиындықтарын түсіну және басқалардың және өзінің тұрмыс сапасын жақсарту.

Волонтерлық қызмет тұрақты жұмысқа тура жол ретінде қабылданады. Ұлыбританияда жұмыс іздеу немесе ЖОО түсу кезінде тиісті салада ерікті ретінде жұмыс істегенінді көрсеткен пайдалы.

Әлеуметтік салада жұмысқа қабылдау туралы құжаттарда іс-тәжірибелік жұмыс тәжірибесі ретінде қарастырылатын волонтерлық қызметтің ұзақтығы мен түрін көрсету орынды.

Волонтерлыққа халықтың әртүрлі топтары тартылатын Құрама Штаттардан айырмашылығы, біздің елімізде оған әдетте, тек мектеп оқушылары, студенттер, мұғалімдер мен үй шаруасындағы ханымдар ғана қатысады. АҚШ-пен салыстырғанда, біздің елімізде ақысыз еңбекті сирек пайдалану азаматтардың экономикалық жағдайының қиындығымен, көптеген коммерциялық емес және мемлекеттік ұйымдардың тұрақсыз жағдайымен, азаматтық қоғамның дамымауымен түсіндіріледі.

Әлеуметтік кәсіпкерлік

Тұңғыш әлеуметтік кәсіпорындар алғаш рет Қазақстанда өткен ғасырдың 60-жылдарында мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған әртүрлі қоғамдардың жанынан құрылды. Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың заманауи кезеңі айтарлықтай жақын уақытта 2013-2014 жылдары басталды, және осы қысқа уақыт ішінде оптимистік болжам жасауға негіз беретін белгілі бір жетістіктерге қол жеткізілді. Қазақстанда бүгінгі таңда әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерінің реестрінде 500-ге жуық кәсіпкерлер тіркелген.

2022 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстанда «Әлеуметтік кәсіпкерлік туралы» Заң күшіне енді. Жаңа ережелер бойынша әлеуметтік кәсіпкерлер салықтық жеңілдіктер және бизнеске арналған үй-жайларды жалға алу төлемі сияқты мемлекеттен қолдау ала алады.

Әлеуметтік салада жұмыс істейтін компаниялар үшін «әлеуметтік кәсіпкер» ұғымын анықтайтын төрт негізгі критерий белгіленді. Бірінші санат. Халықтың әлеуметтік осал топтарын жұмыспен қамту мәселелерін шешетін кәсіпкерлер. Бұл ретте мұндай кәсіпорын қызметкерлерінің кемінде 51% да осы санатқа жатқызылуы тиіс. Екінші санат. Халықтың әлеуметтік осал топтарына жататын кәсіпкерлер. Үшінші санат. Халықтың әлеуметтік осал топтарына қызмет көрсететін немесе тауар өндіретін кәсіпкерлер. Төртінші санат. Экология, білім, мәдениет және өнер мәселелерін шешумен айналысатын кәсіпкерлер.

Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілері инфрақұрылымдық қолдауға, гранттық қаржыландыруға, несиелер бойынша мөлшерлемелерді субсидиялауға, салықтық жеңілдіктерге, оқыту мен ақпараттық сүйемелдеуге, сондай-ақ акселерациялық бағдарламалар арқылы іскер әріптестерді іздеуге және дамытуға көрсетілетін көмекке сене алады. Бұдан басқа, жәрмеңкелер мен әлеуметтік идеялардың конкурстары өткізіледі, олардың ең жақсылары дамуға қомақты гранттар алады. Әлеуметтік кәсіпкерлік

субъектілерінің тізіліміне (ӘКС) енгізілген әлеуметтік кәсіпкерлердің кәсіпті игеру, кәсіптік даярлау, қайта даярлау немесе әлеуметтік осал санаттағы қызметкерлердің біліктілігін арттыру бойынша оқуға ақы төлеуге жұмсалған шығыстар мөлшерінде салық салынатын табысты азайтуға құқығы бар, бірақ салық кезеңі үшін бір қызметкерге АЕК мөлшерінен 120 еседен артық емес.

Әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерінің тізіліміне енгізілген жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалар (ірі кәсіпкерлік субъектілерін қоспағанда) әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілері болып табылады. Тізілімді тоқсан сайын өңірлік комиссиялар құрастырады. Бұл тізімге кіргендер мемлекеттік қолдауға ие болады.

Соңғы жылдары қабылданған барлық шараларға қарамастан, сарапшылардың пікірінше, Қазақстан әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың бастапқы кезеңінде тұр. Мемлекет ӘК қолдауға арналған құралдардың айтарлықтай кең ауқымын әзірледі, бірақ оны қолдану механизмі әлі күнге дейін жоқ. Мәселен, мысалы, әр облыста ӘК тізілімдері қалыптасады, бірақ ақпаратты жинау және өңдеу жүйесі әлі реттелмеген.

Төменде мемлекет тарапынан әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытуға жәрдемдесудің халықаралық тәжірибесімен танысуды ұсынамыз.

Community Options Inc коммерциялық компаниясының негізін қалаушы және басшысы (АҚШ) - Роберт Стэк (Robert Stack) MBA дәрежесіне ие, Швейцариядағы Фрибург университетінде, Рим және Лондон университеттерінде оқыған. Йель университетінің "Goldman-Sacks" менеджмент мектебінде бірнеше рет дәріс оқыған. Community Options Inc. сегіз штатта әлеуметтік кәсіпорындары бар (баспаханалар, гүл дүкендері және т.б.). Компанияның қызметкерлері 2 мыңнан астам адам, оның ішінде 1,5 мыңға жуығы мүмкіндігі шектеулі адамдар. Әдетте, бұл өте ауыр мүгедектігі бар адамдар – интеллектуалды сипаттағы мүмкіндіктерінің әртүрлі шектеулері бар: аутизм, бас сүйек-ми жарақаттары және басқа да ауыр неврологиялық бұзылулар. Құрылған әлеуметтік кәсіпорындар сауатты әкімшілендірудің арқасында бизнес жағынан өте табысты болды. Осыған қарамастан, компания штат билігінің тарапынан да үлкен қолдау алады.

"Beacon Group" коммерциялық емес ұйым болғанына қарамастан, кеңсе және өндіріс кеңістігінің ауқымы бойынша үлкен бизнес корпорациясына ұқсайды. Ол ақыл-есі кем және психикалық аурулары бар адамдарды жұмысқа орналастыруға маманданған. Ол үшін осындай шектеулері бар қызметкерлер "Beacon Group" компаниясына тиесілі «Айрбас» компаниясы үшін күрделі емес бөлшектерді өндіруде және тұрмыстық қалдықтарды кәдеге жаратуда практикалық жұмыс тәжірибесін алады және одан әрі ашық еңбек нарығында басқа ұйымдарға жұмысқа орналасады. "Beacon Group"

өзінің коммерциялық қызметі, сондай-ақ осы ҮЕҰ орналасқан Аризона штаты билігінің қолдауы арқасында тұрақты қаржыландыруға ие.

CEDRIC (Голландия) мамандандырылған кәсіпорындарының ұлттық шатырлы ұйымы 90-нан астам шеберханалардың (әлеуметтік кәсіпорындарды) басын қосады, онда 100 мыңға жуық мүгедек адам жұмысқа орналастырылған (мұндай компаниялардың мөлшері: 110-нан 4,7 мың қызметкерге дейін). 1989 жылдан бастап ұйым толық мемлекеттік қаржыландырудан тәуелсіз экономикалық өмір сүруге көшті. Бірақ мемлекет оларды әлі де қолдайды - оқу шеберханасында жұмыс істейтін мүгедектігі бар әрбір адамға жылына 24 мың еуро төлейді, кәсіпорын қалған қаражатты өздері табады. Мүгедектігі бар адамдардың көпшілігі үшін бұл шеберханаларда жұмыс істеу алғашқы еңбек тәжірибесі болып табылады. Екі жыл ішінде олар осы шеберханалардан кетуі керек. Мұндай оқыту шеберханасы әрбір қызметкерді жұмысқа орналастыруға міндетті, сондықтан олар ашық еңбек нарығында сұранысқа ие болатын жұмыстарды дамытуға және ұсынуға тырысады.

Atempo ltd. (Австрия) ұйымының миссиясы - мүгедектігі ауыр және оқуда қиындықтары бар адамдар үшін жұмыс орындарын ашу. Ұйым ақпаратты қабылдаудағы кедергілерді анықтаумен, мүгедектігі бар адамдар үшін сайттардың қолжетімділігін тексерумен айналысады және материалдар мен ақпараттың басқа түрлері (олардың зияткерлік даму ерекшеліктері бар адамдар үшін ақпараттық қолжетімділігі) бойынша кері байланысты қамтамасыз етеді. Еуропалық Одақ стандарттарының ішінде кез-келген тауарлар мен қызметтер мүгедектер үшін қол жетімді болуы керек, өйткені мүгедектер осы тауарлар мен қызметтерді тұтынушылар ретінде әрекет етеді деп көрсетілген. Бұл жұмыстың барлығын мүгедектігі бар қызметкерлер орындайды, өйткені мүгедектер үшін тауарлар мен қызметтердің қолжетімділігін мүгедектердің өздерінен артық ешкім бағалай алмайды. Ұйым өзінің қызметтерінің қаржыландырылуын оны коммерциялық кәсіпорындардың төлейтіндігінің және муниципалдық биліктің қолдауының арқасында ие.

"Рера Net" - бұл жергілікті аймақтан өңірлік деңгейге сәтті өсіп қана қоймай, сонымен қатар Еуропалық одақтан қаржылық қолдау алуға қол жеткізген бастаманың мысалы болып табылады. Бұл бастаманың ерекшелігі неде және ол қалай жұмыс істейді? Мұның бәрі отыз жыл бұрын Венада, кір жуғыш машиналар тұратын жертөледе басталды. Австриялық кәсіпкердің қоқысқа лақтырып тасталған кір жуғыш машиналарға екінші өмір сыйлау, оларды жөндеу және табысы төмен отбасыларға төмен бағамен сату идеясы туындайды. Еңбек биржасынан және жұмыссыздық агенттіктерінен жөндеумен айналысатын жұмысшылар қосымша тартылды. Осылайша, үш үлкен мәселе шешілді: қайта өңдеу арқылы экологиялық, жұмыссыздық

және аз қамтылған отбасыларға көмек көрсету. Бұл идея Вена билігіне өте ұнайды да, кәсіпкер Сеп Айсенригле өз идеясын жүзеге асыруға рұқсат алады. Жобаның танымал болғаны және бұл қызметтің сұранысқа ие болғаны соншалық, Еуропалық Одақ оның он елге таралуына ықпал етті. Қазіргі уақытта ұйымда 16,000 астам адам жұмыс істейді және ол барған сайын өсіп келеді.

Бір кездері Ұлыбританияның сауда және өнеркәсіп министрлігі әлеуметтік кәсіпкерлік дегеніміз әлеуметтік бағдарланған бизнес деген анықтаманы қабылдайды, оның қызметінен түскен пайда осы бизнесті немесе жергілікті қоғамдастықты одан әрі дамытуға түбегейлі қайта инвестицияланады және бірлескен меншік иелерінің немесе кәсіпорын иесінің кірісін барынша арттыру үшін пайдаланылмайды. Бұл ретте, әлеуметтік кәсіпорын жергілікті қауымдастықтардың денсаулығын жақсартуға және нығаюына ықпал ете отырып, олардың маргиналдануы мен деградациясына жол бермейтін экономикада, қоғамдық өмірде және қоршаған ортаны қорғауда практикалық нәтиже алуға бағытталған жеке бизнестің үлгісі болып табылады. Әлеуметтік кәсіпорындар қауымдастығы, бизнес-қызметтердің провайдерлері, ғалымдар мен кәсіпкерлер әлеуметтік бизнестің моделі Лондонның қоғамдық өміріндегі ауқымды оң өзгерістерді қамтамасыз ете алады деген қорытындыға келді.

Үшінші сектор ұйымдары мен кәсіпорындарының үйлестірілген өзара іс-қимыл жасауы мақсатында Ұлыбританияда 10000-нан астам мүшені біріктіретін Ұлыбританияның мемлекеттік басқаруының әртүрлі деңгейлерінде әлеуметтік кәсіпкерліктің мүдделерін білдіретін «Әлеуметтік кәсіпорындар коалициясы» ұлттық қоғамдық коммерциялық емес ұйымы құрылды және табысты жұмыс істеп келеді. Коалиция әлеуметтік кәсіпорындардың пайдалы қызметі, олардың қызмет тәжірибесі туралы мәліметтерді белсенді түрде таратады және өзара қолдау негізінде олардың одан әрі дамуы үшін жағдай жасауға ықпал етеді.

UnLtd — қоғамдық кәсіпкерлер қоры. 2002 жылы Ұлыбританияның жеті үздік коммерциялық емес ұйымы Ұлыбританиядағы әлеуметтік кәсіпкерлікке инвестиция салу үшін 100 миллион фунт стерлинг капиталы бар қоғамдық кәсіпкерлердің қорын - UnLtd құрды. UnLtd жеке тұлғаларға жергілікті жобаларды жүзеге асыруда гранттар мен пайдалы байланыстарды кеңейту үшін тренингтер мен мүмкіндіктер түрінде практикалық қолдау көрсетеді. Қор бөлімшелерінің бірі UnLtd Research болып табылады, ол тез арада әлеуметтік кәсіпкерлік туралы ақпаратты жинайтын, талдайтын және тарататын үздік әлемдік орталыққа айналады.

Болгариядағы СИЛА азаматтық бірлестігі «Адам ресурстарын дамыту» еуропалық бағдарламасы бойынша әлеуметтік кәсіпкерлікпен айналысқысы келетіндерге қолдау көрсетеді.

Ұйым коммерциялық қызметті дамыту үшін кадрларды мамандандырылған оқытумен, жергілікті билік органдарымен кездесулермен және үкіметтік емес ұйымдар тарапынан жұмыспен қамтудың осындай түрін қамтамасыз ету үшін мүмкіндіктер іздестіруді белсендіру жөніндегі бастамалармен сүйемелденетін қарқынды ақпараттық науқан жүргізеді.

Осы саладағы табысты жобалардың біріншісі - Велико-Тарново қаласында әлеуметтік кәсіпорын ретінде құрылған оңалту салоны. Салонға арналған қызметкерлер жергілікті еңбек биржасы арқылы сырқаты бар адамдарға арналған арнайы бағдарлама бойынша қабылданады. Осы бағдарлама аясында мемлекет осы типтегі кәсіпорын жұмысшыларының жалақысының жартысын және олардың әлеуметтік және медициналық сақтандыру жарналарының жартысын қаржыландырады.

Русе қаласында тағы бір әлеуметтік кәсіпорын – бухгалтерлік қызмет көрсететін фирма құрылды. Бұл компанияда 6 адам жұмыс істейді, оның төртеуі сырқаты бар адамдар. Сырқаты бар қызметкерлердің жалақысының жартысын мемлекет қамтамасыз етеді. Өз кезегінде, СИЛА бірлестігі фирмаға екі компьютер мен екі принтер берді. Қызметі үкіметтік емес ұйымдарға, жеке фирмаларға және егіншілікпен айналысатын кооперацияларға бухгалтерлік қызмет көрсетуге бағытталған.

Ваучерлер

Соңғы бірнеше жыл ішінде Қазақстанда балаларға мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру, біліктілікті арттыру сияқты салаларда ваучерлік жүйені енгізу мүмкіндіктері талқылануда. Мектеп жасындағы балаларға арналған бос уақытты ұйымдастыру және спорт секцияларын дамыту саласындағы ваучерлік жүйенің жұмысының мысалдары бар.

Айта кету керек, халықаралық тәжірибеде әлеуметтік мәселелерді шешу бойынша мемлекет пен ҮЕҰ ынтымақтастығының формаларының бірі ретінде осы жүйенің жұмысының көптеген оң мысалдары белгілі.

Ваучерлер әсіресе скандинавия елдерінде сәтті қолданылады. Жүйе муниципалитеттердің барлық азаматтарға ұсынылатын қызметтерге ваучерлер беретінімен, ал азаматтар бұл қызметтерді кімнен алатынын өздері таңдайтынымен ерекшеленеді. Муниципалитет берген ваучерлерді пайдалану азаматтардың рөлін күшейте және оларға қызмет көрсетушіні таңдау жауапкершілігін бере отырып, кімнің қызметі жақсырақ екендігі туралы теориялық сұрақты жояды.

Осылайша, бұл процестің екіжақты мақсаты бар: қызметтерді пайдаланушыға таңдау еркіндігін кеңейту және бәсекелестік есебінен қызметтердің сапасын арттыру. Ваучерлер сұранысқа бағытталған қызметтерді дамыту құралы болып табылады, мұнда қызметтерді ұйымдастыру мен көрсетуді мемлекет емес, нарық анықтайды. Мемлекет немесе муниципалитет субсидиялайтын қызметті алуға құқығы бар нақты азамат ваучер түріндегі бұл субсидияны төлемнің жарамды түрі болып табылатын қызметі үшін кімге беру керектігін өзі шеше алады. Қызметке ваучерді алушы жеке тұлға немесе белгілі бір қажеттіліктері бар адамдар тобы болуы мүмкін.

Кейбір муниципалитеттерде қызметтердің көпшілігін жеке мердігерлер, ал тағы біреулерінде - қоғамдық ұйымдар ұсынады. Қызмет жеткізушіге сыйақы жеткізуші мен тиісті мемлекеттік орган арасындағы не тікелей жеткізуші мен клиент арасындағы келісіммен реттелуі мүмкін. Мұндай жүйені пайдалану кезінде қызметтер үшін белгіленген немесе жоғарғы шегі шектелген төлем ставкалары түрінде белгілі бір бақылау қажет.

Ваучерлік жүйелер Швециядағы халыққа білім беру, әлеуметтік қызмет көрсету және жеке қызметтердің басқа да түрлері саласында өзекті және табысты енгізіліп келеді. Жақсы тәжірибенің мысалы - Стокгольм маңындағы Тэбю муниципалитеті болып саналады, онда «Ең жақсы қызмет - әркім өзі таңдайтын қызмет» ұранымен теңдерлер мен ваучерлік жүйенің сәтті үйлесімі керемет нәтиже береді. Ваучерлер мектепке дейінгі мекемелер жүйесінде, білім беруде және қарттарға күтім жасау қызметтерінде қолданылады. Бұл дегеніміз, мысалға, балабақша немесе мектеп олардың әрбір баласы үшін белгіленген соманы алады дегенді білдіреді (нормативтік жүйеге ұқсас).

Клиенттерді тарта алған қызмет провайдерлері негізінен Ваучер жүйесі арқылы қаржыландырылады. Муниципалитет қызмет көрсетушілерді бақылайды-атап айтқанда, қызмет көрсету сапасының стандарттарын, сапаны растаудың әртүрлі нысандарын, қабылдау ережелерін, салық салу деңгейін және басқаларын белгілеу.

Мысалы, үйде мейірбикелік күтім мен тұрмыстық күтімді қажет ететін адам алдымен әлеуметтік комиссияға жүгінеді, ол адамға қандай көлемде көмек көрсету керектігін шешеді. Шешім қабылдауға үйдегі көмек хатшысы көмектеседі. Адамға үйде медбике күтімі, сондай-ақ тұрмыстық қызметтер қажет делік: сатып алу, тазалау, жуу және киімді тазалау. Көмекке мұқтаж адам бір ай ішінде күтім құнына тең ваучер алады. Ваучер қамтылуы тиіс қызметтердің сипаттамасын береді. Ваучермен бірге клиент әртүрлі күтім көрсететін компаниялардың тізімін алады және таңдай алады. Осыдан кейін клиент қайда баратынын шешеді - муниципалды үйде күтім жасау қызметіне немесе жеке компанияға.

Клиенттерді тарта алған қызмет жеткізушілер негізінен ваучер жүйесі есебінен қаржыландырылады. Муниципалитет қызмет көрсетушілерді бақылайды - атап айтқанда, қызмет көрсету сапасының стандарттарын, сапаны растаудың әртүрлі нысандарын, қабылдау ережелерін, салық салу деңгейін және басқаларын белгілейді.

Мысалы, үйде мейірбикелік күтім мен тұрмыстық күтімді қажет ететін адам алдымен әлеуметтік комиссияға жүгінеді, ол осы адамға қандай көлемде көмек көрсету керектігін шешеді. Шешім қабылдауға үйдегі көмек көрсету мәселелері бойынша хатшы көмектеседі. Мысалы, адамға үйде медбике күтімі, сондай-ақ тұрмыстық қызметтер: сауда жасау, үй тазалау, кір жуу және киімді тазалау қажет делік. Көмекке мұқтаж адам бір ай ішінде күтім құнына тең ваучер алады. Ваучер қамтылуы тиіс қызметтердің сипаттамасын береді. Ваучермен бірге клиент әртүрлі күтім бойынша қызметтер көрсететін компаниялардың тізімін алады және таңдай алады. Осыдан кейін клиент қайда жүгінетінін шешеді - үйде күтім жасау бойынша муниципалды қызмет пе, әлде жеке компания ма.

АҚШ-та көптеген жылдар бойы Азық-түлік талондары бағдарламасы (food Stamps) жұмыс істеді. Оның аясында аз қамтылған азаматтарға арнайы талондар ұсынылатын, олар бойынша белгілі бір сомаға осы бағдарламаға қатысатын дүкендерде белгіленген тізімнен азық-түлік сатып ала алады (осы дүкендердің есіктеріне арнайы белгі жапсырылады). Қазіргі уақытта бұл бағдарлама төлем банк карталары арқылы «байланыстырылған ақша» моделі бойынша жұмыс істейді.

Данияның муниципалитеттерінде әлеуметтік ваучерлер технологиясы бойынша жалғызбасты қарт азаматтарға тұрмыстық қызмет көрсету (үй тазалау, азық-түлік сатып алу, терезелерді жуу, тамақ дайындау және т.б.) ұйымдастырылған.

Финляндияда мектеп жасына дейінгі балаларға білім беру қызметтерін ұсыну үшін әлеуметтік ваучерлер қолданылады. Мақсатты тұтынушылық субсидиялар Ұлыбритания, Германия, Австралия, Жаңа Зеландия, Чили және т. б. елдерде де қолданылады.

Салық жеңілдіктері

Көптеген құқықтық жүйелерде коммерциялық емес ұйымдардың қоғамдық игілікті құруға қосқан үлесін мойындайды және осындай мойындаудың белгісі ретінде ұйымдарға олардың қызметіне байланысты бірқатар салық жеңілдіктері беріледі. Салықтық жеңілдіктер коммерциялық емес әлеуметтік қызметтер мен қоғамдық пайдалы қызмет саласын дамытуды ынталандыруға арналған, олар өз ерекшеліктеріне байланысты нарықтық механизмдер арқылы шешілмейді.

Дәстүр бойынша, жеңілдіктердің бұл түрлері мемлекет тарапынан алынбаған салық түсімдері болғандықтан, олар ұйымдар мен олардың игілік іске қаржы берушілердің жанама мемлекеттік субсидиялар ретінде қарастырылады. Алынбаған салық түсімдері - қоғамдық пайдалы қызметті мемлекеттік қолдаудың жанама әдісі.

Салықтық жеңілдіктер түріндегі жанама қолдау деңгейі ұйымның қоғамдық пайдалы мәртебесінің болуына немесе оның қызметі қоғамға қаншалықты пайдалы деп саналатынына байланысты әр түрлі болуы мүмкін.

Ұйымдар ұсынылатын игіліктер:

- пайдаға салынатын салықтан босатылады (Эстония, Словения, Венгрия, Словакия);

- ҚҚС босатылады немесе жеңілдіктер беріледі (Чех Республикасы – қоғамдық-пайдалы қызметтердің бірқатар түрлері үшін, Эстония – кейбір қызмет түрлері үшін босату, басқалаы үшін мөлшерлемені төмендету, Венгрия – кейбіреулері үшін босату, басқалары үшін нольдік мөлшерлеме);

- коммерциялық қызметтен түсетін табыстарға салынатын салық бойынша жеңілдіктер беріледі (Словакия – егер табыс белгілі бір сомадан төмен болса, Польша – егер табыс қоғамдық пайдалы қызметке бағытталса, Венгрия - егер қызмет ұйымның жарғылық мақсаттарына сәйкес келсе);

- гранттар мен мүшелік жарналарға, инвестицияларға, жылжымайтын мүлікке салық салудан босату, кедендік алымдардан, сот бажынан және т. б. босату.

Қоғамдық пайдалы қызметпен айналысатын ҰЕҰ басқа салықтардан да қосымша босатылуы мүмкін, мысалы, жеке тұлғаларға ҰЕҰ төлемдерінен босату (мысалы, стипендиялар) және осы ұйымдардың пайдасына қайырымдылыққа салынатын салықтық жеңілдіктерді қосқанда, бұл қоғамдық пайдалы ұйымдарды жеке және корпоративтік қайырымдылыққа ынталандырады. Мұндай жеңілдіктер Эстонияда, Венгрияда («ерекше» қоғамдық пайдалы ҰЕҰ үшін анағұрлым маңызды), Польшада және Словакияда белгіленді.

Мемлекет мүлігін тегін немесе төмендетілген мөлшерлеменен пайдалану

Мемлекеттік мүлікті жанама қолдау нысаны ретінде пайдалану орталық және Шығыс Еуропа елдерінде кеңінен қолданылады. Мемлекет ҰЕҰ-ға жарғылық қызметті жүзеге асыру үшін мемлекеттік немесе көбінесе муниципалды мүлікті пайдалануға мүмкіндік береді. Бұған, мысалы, кеңсе бөлмесін, мәжіліс залын немесе спорт ғимараттарын пайдалану кіруі мүмкін. Бұл әдетте заң негізінде және бірқатар шарттар орындалған кезде жасалады.

Мысалы, Венгрияның 1997 жылғы CXLIІ Заңы ҮЕҰ-ға мемлекеттік мүлікті тегін пайдалануға рұқсат береді, ал он бес жыл қолданылғаннан кейін және кейбір шектеулермен ҮЕҰ мұндай мүлікке меншік құқығын ала алады. Мұндай қолдау құқығына ие болу үшін ҮЕҰ мемлекет алдында қарыздары болмауы керек және 15 жыл ішінде мүлікті сатуға немесе кепілге қоюға құқығы жоқ. Заң немесе келісімшарт жалға алынған үй-жайда белгілі бір қызметті жүргізу мүмкіндігіне белгілі бір шектеулер қоюы мүмкін - мысалы, ұйымға үй-жайды тек жарғылық қызмет үшін пайдалануға рұқсат етіледі немесе оны саяси қызмет үшін пайдалануға тыйым салынады.

Хорватияда әлеуметтік қорғау туралы Заң, егер ұйым оны халыққа әлеуметтік қызмет көрсету үшін пайдалануды көздесе, мемлекеттік немесе муниципалды үй-жайларды тегін жалға алу құқығын қарастырады. Мемлекеттік мүлікті жалдау шартын мемлекеттік орган – үй-жайдың меншік иесі (мысалы, муниципалитет) немесе мамандандырылған мекеме - мысалы, мемлекеттік мүліктің әкімшісі рәсімдейді.

Өзара іс-қимыл жасау процестерінің формализациясы

Соңғы 20 жылда азаматтық қоғамның әлеуметтік демократияның тұрақты модельдерін қалыптастырудағы рөлін ресми мойындау барған сайын айқын бола бастады. Мұндай мойындаудың ресми растауы ретінде бірнеше Еуропа елдерінің үкіметтері «бірінші» және «үшінші» секторлар арасындағы қатынастарды институционализациялау екі жаққа да пайдалы болады деген идеяны дамытқан құжаттарды қабылдады.

Әдетте, ынтымақтастық саясатын анықтайтын құжаттар мемлекеттік сектор мен азаматтық қоғам ұйымдары арасындағы ынтымақтастық принциптерін, сондай-ақ болашақ серіктестіктің негізгі құрылымын жариялайды.

Коммерциялық емес сектордың қоғамды дамытуға қосқан үлесін мойындағаннан кейін бұл құжаттарда тараптардың жалпы ниеттері және практикалық тетіктер түріндегі ынтымақтастық қағидаттарын іске асыру жөніндегі мемлекет пен қоғамдық ұйымдар тарапынан нақты қадамдар баяндалады.

Мұндай ресми құжаттар әдетте екі жақтың бірлескен күш-жігері мен келіссөздерінің нәтижесі болып табылады. Олар формасы жағынан: екі жақты ресми келісімдерден бастап (мысалы, мемлекет пен Ұлыбританияның азаматтық қоғамы арасында жасалған шарттар), үкіметтің (Хорватия ынтымақтастық бағдарламасы) немесе Парламенттің (Эстонияның азаматтық қоғамын дамыту тұжырымдамасы) Мемлекеттік бағдарламалар түрінде қабылдаған «де-факто» келісімдерге не болмаса тараптың міндеттемелерін білдіретін біржақты мәлімдемелерге дейін (Венгрияның азаматтық қоғамға қатысты мемлекеттік Стратегиясы) әртүрлі болуы мүмкін.

Бұл ретте тараптар ынтымақтастық туралы саяси құжат жасау жеткіліксіз екенін түсінеді және мойындайды - мұны өзімен өзін «сәтті аяқталу» деп санауға болмайды. Мәселен, ағылшын келісімінің 15-тармағында оны «аяқталу емес, бастапқы нүкте» деп атайды. Келісім-шартты сондай-ақ «қағаз емес, процесс» деп те атайды, бұл екі тараптың келісілген мәтінді қабылдауға әкелмесе де, келіссөздер процесінен әлі де пайда көретінін көрсетеді. Жақсы қарым-қатынас жиі байланыстар, сындарлы пікірталастар, белсенді өзара әрекеттесу процесінде, сондай-ақ шегінім, ымыраға келу және бір-бірін түсінуге дайын болу арқылы қалыптасады.

Мұндай құжаттың атауынан, әдетте, оның бір жақты немесе екі жақты екендігі, сондай-ақ оны орындауға міндетті ететін заңды күшінің бар-жоғы шығады. Уэльстің үкіметі мен қоғамдық секторы арасындағы келісім үкіметтің міндеттемелерін рәсімдейді және заңды құжат болып табылады, ал ағылшын келісімі тек үкімет пен үшінші сектор арасындағы қатынастар туралы "меморандумды" білдіреді.

Азаматтық қоғамды дамытудың Эстондық тұжырымдамасын парламент қабылдады және азаматтардың мемлекет өміріне қатысуын жандандыруға арналған құндылықтарды, принциптер мен рәсімдерді көрсетеді. Хорватия бағдарламасында бұл заңды түрде міндетті құжат емес, бірақ болашақ ынтымақтастықтың негізі екендігі нақты айтылған.

2001 жылдың 25 шілдесінде Еурокомиссия қабылдаған «Еуропадағы мемлекеттік басқару мәселелері бойынша «Ақ кітап» - бұл бес негізгі принципті (ашықтық, қатысу, есеп беру, тиімділік және үйлестіру) және осы принциптерге негізделген болашақ шараларды, соның ішінде сұхбатты, консультацияларды және комиссияның болашаққа арналған міндеттемелерінің көрінісі болып табылатын серіктестіктерді қалыптастыруды жариялайтын саяси құжат. Алайда Комиссия Еуропалық заңнаманы жақсарту және түсіндіру бойынша бірқатар нақты шаралар қабылдауға, ұсынымдар жариялауға, стандарттар мен критерийлерді әзірлеуге, қоғамдық пікірталастар ұйымдастыруға және азаматтық қоғам ұйымдарының ашықтығына ықпал ететін сұхбат пен консультациялар жүргізу бойынша Әдеп кодексін әзірлеуге міндеттенеді.

2001 жылы Дания еріктілер желісі мен Үкіметі қабылдаған Данияның еріктілер желісі мен қоғамдық ұйымдарының мемлекеттік сектормен өзара әрекеттесуінің Дат Хартиясы «Данияны демократия және әлеуметтік мемлекет ретінде дамыту» үшін екі сектор арасындағы серіктестіктің маңызды рөліне баса назар аударады. Хартия «құндылықтар, параметрлер және өзара әрекеттесудің нақты мүмкіндіктері туралы үздіксіз сұхбаттың бастапқы нүктесі» ретінде қызмет етуге арналған және қоғамдық секторды, оның рөлі мен функцияларын, сондай-ақ оның тәуелсіздігін тануға негізделген. Құжат қоғамдық ұйымдардың қызметіне жәрдемдесу жөнінде одан әрі шаралар қабылдауды, оның ішінде ҰЕҰ-ның қызметін тәуелсіздігінен айырмай үздіксіз қолдауды қамтамасыз ететін және «бірлескен бастамаларды ілгерілетуге және жүзеге асыруға» ресурстар беретін тиісті заңнаманы әзірлеуді көздейді. Хартия - бұл алдағы уақытта нақты қадам жасау үшін негіз болатын шекті келісім. Оның заңды күші болмаса да, оның қоғамдық секторды нығайтудағы және азаматтардың мемлекет өміріне қатысуын жандандырудағы оң рөлін үкімет те, Данияның үшінші секторы да мойындайды.

Ынтымақтастық саласындағы саясаты туралы құжаттың мазмұнын қалыптастырудың екі негізгі тәсілі бар: болашақ ынтымақтастықтың жалпы негізін белгілеп, ал егжей-тегжейін оны жүзеге асыру барысында әзірлеу (Ұлыбритания мен Даниядағыдай) немесе болашақ ынтымақтастықтың әртүрлі аспектілері мен оны жүзеге асыру жолдары егжей-тегжейлі жазылған мәтінін қабылдау (азаматтық қоғамды дамытудың Эстондық тұжырымдамасы сияқты).

Тәжірибе көрсеткендей, саясатты жүзеге асырудың сәттілігі қандай тәсіл таңдалғанына байланысты емес. Керісінше, бұл екі тараптың да ізгі ниетіне, келісімшарттық міндеттемелер мен саяси мәлімдемелердің орындалуын қамтамасыз ететін заңнамалық және саяси тетіктерге, сондай-ақ мемлекет пен үкіметтік емес сектор арасындағы нақты қатынастарға байланысты болады. Мақсат болашақ серіктестіктің негізін қалау болғандықтан, мұндай құжатта қарым - қатынастың барлық негізгі элементтерін жалпы немесе егжей-тегжейлі көрсетуге тырысу керек.

Осы типтегі барлық келісімдер, мәлімдемелер, хартиялар мен стратегиялар төмендегі бөлімдерден тұрады:

▪ **Өкілдер:** ынтымақтастық туралы құжаттарды қабылдау және іске асыру процесінде қандай құрылымдар бір және басқа секторды білдіреді, оларды ұсыну тетіктері, олардың мандаты, жауапкершілігі мен міндеттері.

▪ **Принциптері:** тараптардың әрқайсысының тәуелсіздігін мойындауды (Дания хартиясы), негізгі құқықтар мен міндеттерді, міндеттемелердің орындалуына әсер ететін құқықтық және өзге де шектеулерді, екі тарап үшін маңызды құндылықтарды айқындау мен тануды қоса алғанда, демократиялық қоғамның дамуындағы бір және екінші тараптың рөлі мен функциялары - мысалы, қоғамның шешім қабылдауға қатысуы, мемлекеттік басқару құралдарының икемділігі (Еуропадағы мемлекеттік басқару мәселелері бойынша ЕО-тың "Ақ кітабы"); қоғамдық сектордың әртүрлілігі (Ұлыбритания шарты, 8. 2 т.); есеп беру, ашықтық, зорлық-зомбылық жасамауды және адамдардың теңдігін насихаттау, мемлекеттік ресурстарды пайдалану үшін үйлестіру, ашықтық және жауапкершілік (Хорватия ынтымақтастық бағдарламасы).

▪ **Ынтымақтастық бағыттарына жалпы шолу** (қызмет көрсету, заң шығару және шешім қабылдаудың басқа да үрдістері, экология, халықаралық даму, ақпаратқа қолжетімділік, әртүрлі салаларда ұлттық саясатты қалыптастыру, орталықсыздандыру, әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту және т.б.), сондай-ақ бұқаралық дебаттарды, консультацияларды, бірлескен кеңес беруші органдарды және шешім қабылдау органдарын, бірлескен қызмет көрсету туралы серіктестік келісімдерін, ақпарат алмасуды, бәсімамаға құқықты және т.б. қосқандағы нақты ынтымақтастық құралдары;

▪ **Қаржыландыру мәселелері:** қаржыландырудың оңтайлы тәжірибесінің кодексін қабылдау міндеттемелері (Ұлыбритания шарты), қоғамдық секторды қолдауға арналған қаржыландырудың әртүрлі тетіктерінің сипаттамасы, үшінші сектордың қызметіне арналған тікелей және жанама ынталарын қамтитын салық салу жүйесін құру бойынша міндеттемелер (Эстон тұжырымдамасы),

үшінші сектордың қаржылық тұрақтылығына ықпал ететін және халықтың қорғалмаған топтарының ұйымдарын қаржыландыруды қамтамасыз ететін заңнама әзірлеу бойынша міндеттемелер (Хорват ынтымақтастық бағдарламасы және Венгрия мемлекеттік стратегиясы).

Ынтымақтастық саясаты туралы құжаттардың ортақ сипатқа ие және заңды түрде міндетті емес екендігінің принципі және логикалық нәтижесі ретінде олар қаржыландырудың нақты ережелерін белгілемейді - олар қаржыландыру саясатын, қоғамдық секторға мемлекеттік қолдау көрсетуге арналған тиісті тетіктерді, стандарттарды немесе модельдерді әзірлеуді қарастырады.

▪ **Іске асыру:** бұл бөлімде үкіметтің осы саяси құжатта танылған принциптер мен құндылықтарды ұстануға нақты дайындығының мерзімі мен деңгейі көрсетілген. Бұған қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді міндеттер және келісімдерді орындау процесіне қатысатын әртүрлі мемлекеттік органдар арасында міндеттерді бөлу кіреді. Сондай-ақ мұнда мониторинг және бағалау құралы, құжаттың орындалуын тексеру және қайта қарау және дауларды реттеу туралы ереже ұсынылуы мүмкін.

Мысалы, Хорватия бағдарламасында оны жыл сайын үкіметтің үшінші сектор өкілдерімен кездесуінде талдап, қайта қарау және әрбір осындай кеңестің нәтижелерін жариялау және Парламентке жіберу көзделген. Ұлыбритания шарты министрліктер өкілдерінің арнайы құрылған тобына шарттың орындалуын қадағалауға және «оны бұқаралық биліктің басқа органдарының қабылдауына ықпал етуге» (Қосымшаның 2-тармағы) және тараптар арасындағы тиімді байланысты дамытуға өкілеттік береді.

Ынтымақтастық туралы саяси құжаттың нақты мазмұны осы құжаттың құқықтық сипатына, екі сектор арасындағы ынтымақтастықтың қазіргі деңгейіне, белгілі бір елдің заңнамалық, саяси және қоғамдық дәстүрлеріне, сондай-ақ құжатты қабылдаған мемлекеттік органға байланысты әр түрлі болуы мүмкін. Құжаттың жекелеген бөліктері азды-көпті егжей-тегжейлі болуы мүмкін немесе мүлдем болмауы мүмкін, ал құжаттың сәтті болуы үшін толық мазмұн әрдайым маңызды бола бермейді. Алайда, ынтымақтастықтың неғұрлым егжей-тегжейлі аспектілері, әсіресе оны жүзеге асыру тетіктері туралы келісім немесе декларация саяси құжаттың мағыналы және тиімді болуы ықтималдығын арттырады.

Көп жағдайда мұндай саяси құжаттарды іске асыру процесі оған қатысуға барлық тараптарды - барлық тартылған мемлекеттік құрылымдарды, азаматтық қоғам ұйымдарының кең ауқымын және жалпы жұртшылықты тарту керектігін көрсетті; құжатты жасау және талқылау кезеңдеріне сарапшылардың қатысуын қамтамасыз ету; міндеттемелерді орындау барысы мен нәтижелері туралы бақылауға,

мониторингке және есептілікке назар аудару; саяси құжатқа жауапты адамдарды көрсете отырып, болашақ әрекеттердің жоспарын немесе жалпы схемасын кіргізу; бастапқы серпінді жіберіп алмау, жоспарланғанды орындауға дайын болуды жойып алмау; мемлекеттік құрылымдар, ҮЕҰ және қоғам арасында саяси құжат және оны іске асыру процесі (сондай-ақ оның барлық қатысушы тараптарға тигізетін пайдасы) туралы ақпаратты тарату және хабардарлықты арттыру.

Екі серіктестің де мықты жақтарына сүйенетін және шарттың сәтті жүзеге асырылуына әкелетін бірлескен стратегияны әзірлеу ұсынылады.

Бәлкім, үйренген сабақтардың ішіндегі ең маңыздысы - ынтымақтастық аясында жұмыс қарым-қатынастарын құру уақытты, күш пен табандылықты қажет ететіндігінде. Үшінші сектор ұйымдарының әртектілігіне байланысты олардың күтулері де, сондай-ақ әрбір жеке ұйым үшін шарттың практикалық құндылығы да әртүрлі. Бұдан басқа, көптеген шағын ҮЕҰ ынтымақтастық туралы құжаттаманың мазмұны мен мақсаттарын жақсы білмейді және оның маңыздылығын жете бағаламайды, сондықтан мұндай құжатты дайындау, келісу және түсіндіру ауқымды жұмыс істеуді қажет етеді.

Қорытынды

Мемлекет пен ҮЕҰ өзара іс-қимыл тетіктерінің табысты қазақстандық және халықаралық мысалдарын зерделей отырып, біз мынаны айта аламыз.

Дамыған елдерде мемлекет үшін үшінші сектор негізінен мемлекеттік қаражаттан қаржыландырылатын қоғамдық маңызы бар қызметтерді жеткізуші болып табылады.

Бір қарағандағы ҮЕҰ мемлекетке тәуелділігіне қарамастан, ҮЕҰ бұл ретте мемлекеттік аппарат қызметінің елеулі саяси қарама-қайшылығы болып табылады. Олар барлық әлеуметтік топтар үшін өкілдік функцияларды қамтамасыз етеді және көптеген азаматтарға шешім қабылдау және әзірлеу процесіне қатысуға мүмкіндік береді, қоғамдық пікір қалыптастырады.

Үшінші сектор азаматтық қоғамның ұйымдастырушылық негізі ретінде қарастырылады, азаматтарға мемлекеттік аппарат олардың мүддесі үшін әрекет ететініне, барлық мемлекеттік шешімдер ашық қабылданатынына, ал оларды іске асыру нәтижелері жеткілікті тиімді екеніне сенімділік береді.

Мемлекет пен үшінші сектор арасындағы мұндай қарым-қатынас жүйесі азаматтарда патриотизм мен жауапкершілік сезімін, билікпен сындарлы қарым-қатынасты қалыптастырады.

Мемлекеттік органдардың әртүрлі санаттағы азаматтардың қажеттіліктері туралы хабардар болуға, оларға жедел және икемді жауап беруге мүмкіндігі бар.

Сонымен бірге, өзара әрекеттесудің сәттілігінің басты құпиясы - бұл тараптардың әрқайсысының осы өзара әрекеттесуге деген саналы тілегі мен ұмтылысы, ортақ мәселелерді шешу үшін бір-біріне ашықтығы. Өзара әрекеттесу шарттары мен құралдары қарсылықты тудыратын сырттан емес, осы ұмтылыстан туындайды.

Қазақстан бүгінгі таңда тараптардың өзара іс-қимылы мен бір-бірімен ынтымақтастығының артықшылықтарын түсіну кезеңінде тұр. Өзара іс-қимылдың сапасын және оның нәтижелілігін арттыру үшін енгізілетін мемлекеттік шаралардың сәттілігі, өкінішке орай, көбінесе әлі де адами факторға байланысты. Мемлекет пен ҮЕҰ өзара іс-қимылын көздейтін сол баяғы «жергілікті жерлерге жіберілетін» құралдар кейбір мемлекеттік органдардың өкілдері үшін әлеуметтік мәселелерді шешуде айтарлықтай ілгерілеуге тамаша мүмкіндік болса, тағы біреулер үшін - ресми есепке алу олардың күші мен уақытын алатын «бас ауруы» екенін мойындамауға болмайды.